

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МОВОЗНАВСТВА

УДК 811.161.2'373.7:070:355.01

DOI <https://doi.org/10.12958/2227-2844-2026-1-8-14>**Купіна Ірина Олександрівна,**

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії і методики викладання філологічних дисциплін

у дошкільній, початковій і спеціальній освіті

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,

м. Харків, Україна.

irinaregbyf@gmail.com<https://orcid.org/0000-0003-3009-1604>**ФРАЗЕОЛОГІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГРАНИЧНОСТІ ЛЮДСЬКОГО ІСНУВАННЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ВОЄННОМУ МЕДІАДИСКУРСІ**

Проблема вербалізації граничних станів людського існування належить до фундаментальних у сучасній лінгвістиці, оскільки відображає специфіку осмислення базових екзистенційних категорій у мовній картині світу. Поняття життя і смерті традиційно формують опозиційну пару, що визначає межі людського буття та структурує індивідуальний і колективний досвід. Мова фіксує ці уявлення за допомогою різноманітних номінативних засобів, серед яких особливе місце посідають фразеологічні одиниці, здатні акумулювати культурно зумовлені смисли, оцінки та емоційні реакції на явища дійсності.

Фразеологічні одиниці на позначення припинення життя людини становлять важливий фрагмент мовної репрезентації категорії граничності, оскільки відображають не лише біологічний аспект смерті, а й її соціальне, культурне та ціннісне осмислення. У сучасному українському медіапросторі фразеологізми зазнають істотної семантичної трансформації, що зумовлена впливом воєнних подій та необхідністю вербального осмислення досвіду втрат. У цьому контексті смерть постає не лише як фізичне припинення життя, а як соціально значуща подія, що набуває символічного та аксіологічного виміру.

У медійному висвітленні війни фразеологічні одиниці, що позначають смерть, виконують не лише функцію повідомлення про подію, а й слугують інструментом інтерпретації воєнної реальності. Через них медіатексти моделюють суспільні уявлення про втрати, героїчну самопожертву та спротив, реалізуючи різні дискурсивні стратегії – від героїзації полеглих і ефемістичного пом'якшення повідомлень про загибель до дегуманізації противника.

Воєнний медіадискурс сучасної України демонструє активні процеси переосмислення фразеологічних одиниць, зумовлені новими соціально-історичними умовами. Унаслідок семантичної деривації та вторинної номінації традиційні фразеологізми отримують нові прагматичні й оцінні конотації та починають функціонувати як мовні засоби інтерпретації травматичного досвіду війни. Такі одиниці, що вербалізують межовість людського існування, поступово інтегруються в систему символічних уявлень про втрати та героїзм, формуючи колективну пам'ять і віддзеркалюючи трансформацію національної мовної картини світу.

Актуальність дослідження зумовлена динамічними процесами, що відбуваються у фразеологічному фонді сучасної української мови під впливом воєнних подій та інтенсивної медіакомунікації. Повномасштабна війна спричинила істотні зміни в способах вербалізації базових екзистенційних категорій, зокрема життя і смерті, які в умовах суспільної травматизації набувають нових смислових та оцінних інтерпретацій.

Мета розвідки полягає у виявленні семантичних і функціонально-прагматичних особливостей фразеологічних одиниць, що репрезентують граничність людського існування в сучасному українському воєнному медіадискурсі, з'ясуванні специфіки їхньої трансформації під впливом соціально-комунікативних умов воєнного часу.

У статті використано науковий доробок Ж. В. Колоїз, О. В. Омеляненко, Д. В. Ужченка, праці яких охоплюють проблеми фразеологічної семантики, мовної картини світу та вербалізації граничних станів людського існування. Джерельну базу дослідження становлять сучасні українські медіатексти воєнної тематики, що функціонують у публічному інформаційному просторі. Застосовано описовий метод з елементами порівняльного аналізу, а також методи класифікації та систематизації фразеологічних одиниць. Метод семантичного аналізу забезпечує виявлення структурно-змістових особливостей фразеологічних номінацій граничності людського існування, тоді як функціонально-прагматичний аналіз дає змогу з'ясувати специфіку їх використання у воєнному медіадискурсі. Для інтерпретації результатів залучено елементи контекстуального аналізу, що сприяє визначенню ролі фразеологічних одиниць у процесах концептуалізації втрат і формування колективного досвіду війн

Фразеологічні одиниці на позначення граничності людського існування становлять важливий компонент мовної картини світу, оскільки репрезентують уявлення про припинення життя людини та відображають культурно зумовлені способи осмислення цього явища.

Методологічним підґрунтям такого аналізу в сучасному воєнному медіадискурсі є осмислення категорії граничності як багатовимірного функціонально-семантичного утворення. Поєднання семасіологічного та ономасіологічного підходів дає змогу аналізувати граничність не лише як системний мовний параметр, а як динамічну когнітивно-дискурсивну категорію, що актуалізується в конкретних комунікативних ситуаціях війни.

У цьому контексті смерть постає як крайня межа екзистенційного процесу – абсолютна внутрішня границя буття. Саме тому фразеологічні одиниці на її позначення структурно й семантично тяжіють до досягнення крайнього ступеня дії, завершення процесу або переходу за межу існування. Фразеосемантична вербалізація смерті функціонує як модель граничної інтенсифікації, у якій інтегральна сема «межа» поєднується з диференційними компонентами – просторовими (*полягти на полі бою*), каузативними (*покласти життя*), героїко-аксіологічними (*полягти за Україну*) або трансцендентними (*відійти у вічність*).

У розвідці інтерпретація смерті проаналізована як реалізація внутрішньої границі дії, що співвідноситься з аспектуальною ознакою завершеності. У воєнному медіадискурсі ця ознака набуває особливої семантичної напруги: межа не лише фіксує припинення фізичного існування, а й виконує когнітивно-оцінну функцію, трансформуючи факт загибелі в подію з аксіологічним виміром.

Граничність у такому ракурсі пов'язана з категоріями інтенсивності та міри, оскільки смерть маніфестує як крайній ступінь вияву певної дії або стану – боротьби, самопожертви, страждання. Водночас у медіатекстах спостерігаємо різну семантичну модифікацію граничності, зокрема від нейтрально-фактологічної фіксації межі до її героїзації чи сакралізації. Це зумовлено варіативністю поєднання інтегральної семи «грань» із диференційними семами оцінності, просторовості та каузативності.

Категорія граничності також корелює з універсальними поняттєвими категоріями часу й простору. У воєнному дискурсі смерть локалізується у фронтівому просторі та співвідноситься з конкретною темпоральною межею – моментом бою, вибуху, удару. Така просторово-часова конкретизація підсилює відчуття межового характеру події, тоді як аспектуальна ознака «відношення дії до її внутрішньої границі» забезпечує її семантичну завершеність.

У дослідженні граничність студіюємо як ключовий семантичний механізм концептуалізації смерті в сучасному українському воєнному медіадискурсі, що є не лише формальним показни-

ком завершеності, а й когнітивно-оцінним інструментом структурування воєнної реальності, який реалізується передусім через фразеологічні моделі з високим ступенем інтенсифікації та аксіологічної маркованості.

Поняття життя і смерті належать до універсальних категорій людського мислення та становлять базову аксіологічну опозицію, що визначає структуру світоглядної картини світу, зокрема «життя – форма руху матерії, якісно більш висока, ніж фізична й хімічна форми, але яка містить їх у чистому вигляді» (Ужченко, 1994, с. 145). У мовній свідомості лексема життя акумулює значення існування, життєздатності, відродження, становлення, початку нового циклу, а «смерть – незворотне закінчення життєдіяльності організму, неминучий природний кінець існування живої істоти» (Ужченко, 1994, с. 431). У концептуальному вимірі вона постає як крайня межа буття – гранична точка, що фіксує перехід від наявності життєвих ознак до їх повної відсутності. Ж. В. Колоїз слушно зауважує: «Концепт *смерть* характеризується особливою внутрішньою організацією, формується на основі відповідного поняття, підґрунтя якого складає сукупність лексичних значень слова *смерть*, зокрема: а) припинення життєдіяльності організму і його загибель; б) припинення існування людини, тварини; в) щось дуже погане, неприємне, небажане» (Колоїз, 2023, с. 41). У сучасному воєнному медіадискурсі фразеологічні одиниці, пов'язані з темою смерті, активно залучаються до вербалізації воєнної реальності. У нових комунікативних умовах вони набувають додаткових смислових відтінків і демонструють тенденцію до семантичної модифікації.

У межах медіатексту фразеологічні одиниці на позначення смерті репрезентують різні аспекти граничності існування людини, що дає підстави виокремити відповідні фразеосемантичні групи, об'єднані інтегральною семою припинення життя. О. В. Омеляненко зазначає: «Як своєрідні мовні знаки, фразеологічні одиниці характеризуються виразною національною специфікою. У національній мовній картині світу особливе місце посідають мовні одиниці на позначення значущих для народу світоглядних феноменів, одним з яких, безперечно, є смерть, адже питання життя і смерті є чи не найдавнішою філософською проблемою» (Омеляненко, 2016, с. 128).

Подібно до традиційної класифікації фразеологізмів зі значенням смерті у воєнному медіадискурсі функціонують одиниці, що реалізують модель переходу від життя до небуття. До цієї групи належать фразеологізми із семантикою переходу в інший стан і мають структурно-семантичну модель «дія + просторовий орієнтир»: *пйти у вічність, відійти у засвіти, відійти у Царство Небесне, відійти в небуття*. У медіатекстах вони набувають додаткових оцінних конотацій, пов'язаних із сакралізацією загибелі. Компоненти вічність, небуття, засвіти в складі відповідних одиниць актуалізують уявлення про смерть як перехід до іншої форми існування, що сприяє їх активному використанню у меморіальному наративі: *Захищаючи Україну від російських окупантів, у бою на Донеччині **пшов у вічність** молодший сержант із Харківщини* (Суспільне. Новини, 2023); *Після важкого поранення воїн **відійшов у засвіти** у військовому госпіталі (Лівий берег, 2022); Після важких поранень у лікарні **відійшов у Царство Небесне** боєць ЗСУ (24 Канал, 2022); У боях за Мар'їнку **відійшов у небуття** досвідчений офіцер української армії (ТСН, 2023).*

Наступну фразеосемантичну групу утворюють одиниці із семантикою припинення земного життя, що реалізують модель «дія + життя»: *віддати життя за Україну, покласти життя за свободу українського народу, полягти за Батьківщину, розпрощатися з життям заради свободи держави*. У воєнному медіадискурсі такі фразеологізми виконують оцінну функцію, оскільки інтерпретують смерть як прояв жертвовності та героїзму. У цьому разі фразеологічна номінація сприяє формуванню позитивного образу загиблого як носія національно значущих цінностей і водночас виконує ідентифікаційну функцію: *Ще один захисник із Харківщини **віддав життя за Україну** під час виконання бойового завдання* (Суспільне. Харків, 2022);

Він поклав життя за свободу українського народу (АрміяInform, 2023); *Він поліг за Батьківщину під час запеклих боїв на сході країни* (24 Канал, 2023); *Ще один доброволець розпрощався з життям заради свободи держави* (Лівий берег, 2023).

Окрему фразеосемантичну групу утворюють фразеологічні одиниці із семантикою смерті як результату воєнного насильницького впливу. На відміну від сакралізованих або евфемістичних моделей, ці одиниці експлікують причинно-наслідковий зв'язок між збройною агресією та загибеллю особи, актуалізуючи семи зовнішнього каузатора, фізичного ураження та бойового протистояння. Вони реалізують структурно-семантичну модель «дія + каузатор», у межах якої компонент (*ворог, куля, вогонь, бій*) безпосередньо маркує джерело смертельного впливу: *загинути від рук ворога, полягти від ворожого вогню, впасти від кулі, скласти голову в бою, знайти смерть у бою, прийняти смерть від ворога, бути скошеним ворожою кулею, лягти під ворожим вогнем*. У воєнному медіадискурсі такі фразеологізми не лише називають факт смерті, а й семантично увиразнюють її зовнішню детермінованість, формуючи чітку опозицію «свій – агресор» та посилюючи емоційно-оцінний компонент повідомлення: *Він поліг від ворожого вогню, прикриваючи відхід побратимів* (Українська правда, 2022); *Захисник впав від кулі снайпера під час оборони міста* (Суспільне. Новини, 2023); *Боець знайшов смерть у бою на Донеччині* (Укрінформ, 2023); *Воїн прийняв смерть від ворога, залишаючись на позиції до останнього* (АрміяInform, 2022); *Молодий сержант був скошений ворожою кулею під час контрнаступу* (Лівий берег, 2023); *Командир підрозділу ліг під ворожим вогнем, рятуючи цивільних* (ТСН, 2023).

На противагу моделям переходу або жертвовності, у яких смерть інтерпретується через сакралізацію чи аксіологічну оцінку, у цій групі домінує сема насильницького впливу. Каузативний компонент функціонує як смисловий центр конструкції, оскільки саме він детермінує подію загибелі. Отже, фразеологічні одиниці цього типу формують у медіадискурсі образ війни як простору прямого фізичного протистояння, де смерть постає наслідком агресивної дії противника.

Цю фразеосемантичну групу утворюють фразеологічні одиниці із семантикою смерті, локалізованої в межах бойового простору (*полягти в бою, впасти на полі бою, скласти голову на полі бою, знайти смерть на передовій*). На відміну від моделі переходу (екзистенційний локатив) та моделі з каузативним компонентом, у цих конструкціях не експлікується ні метафізичний вимір смерті, ні безпосередній причинний чинник загибелі. Семантичний центр становить просторовий компонент, який маркує смерть як подію, що відбулася в зоні воєнного протистояння.

Структурно-семантична модель «дія + бойовий локус» репрезентує фразеологічні одиниці, у яких предикативний компонент (дієслово із семантикою смерті) поєднується з локативним компонентом, що позначає фронтовий простір. У таких конструкціях семантичний центр зміщується з причинного чинника смерті на локалізацію, завдяки чому загибель інтерпретується як подія, інтегрована в топографію бойових дій: *Воїн поліг у бою за Бахмут* (Укрінформ, 2023); *Молодий офіцер упав на полі бою, обороняючи позиції* (ТСН, 2022); *Командир підрозділу склав голову на полі бою, прикриваючи відхід побратимів* (Лівий берег, 2023); *Захисник знайшов смерть на передовій під час запеклих боїв* (Суспільне. Новини, 2023).

У когнітивному вимірі такі трансформації свідчать про зміну профілювання концепту *смерть* у структурі колективної свідомості. Якщо в традиційному мовному досвіді він актуалізує передусім екзистенційний та біологічний зміст, то в умовах війни відбувається його переорієнтація на соціально детерміновані параметри. Фразеологічні одиниці виконують функцію когнітивних маркерів, через які здійснюється категоризація воєнної дійсності, вони виділяють релевантні ознаки події загибелі, акцентують її причиновість, локалізацію або ціннісну значущість, фразеологія стає механізмом смислового структурування травматичного досвіду.

Із позицій дискурсивної лінгвістики ці процеси можна аналізувати як формування інтерпретаційних моделей, що забезпечують відтворюваність певних смислових схем у публічній комунікації. Воєнний медіадискурс не лише відображає події, а й задає параметри їхнього осмислення, де смерть набуває статусу соціально маркованого факту. Фразеологічні одиниці в цій системі функціонують як інструменти нормалізації сприйняття граничних ситуацій, оскільки через них подія загибелі охоплює семантичні межі й отримує стабільну інтерпретацію в публічному просторі.

Підсумовуємо, у сучасному українському воєнному медіадискурсі фразеологічні одиниці із семантикою смерті формують системно організований сегмент мовної репрезентації граничності людського існування. Їхнє функціонування зумовлене не лише внутрішньомовними закономірностями, а й специфікою воєнного комунікативного середовища, яке визначає характер інтерпретації події загибелі.

Виокремлені фразеосемантичні групи репрезентують різні способи смислової організації смерті, зокрема трансцендентного переходу, реалізації жертвовності, наслідку зовнішнього насильницького впливу та події, локалізованої в межах бойового простору. Така типологія демонструє, що смерть у медіатекстах постає не як ізольований біологічний факт, а як подія, вписана в систему соціальних, просторових і ціннісних координат війни.

Особливо показовою є активізація моделей із каузативним і локативним компонентами, у яких загибель інтерпретується через експлікацію джерела смертельного впливу або через її просторову прив'язаність до зони бойових дій. У цих конструкціях семантичний центр зміщується до чинника детермінації або до фронтового локусу, що засвідчує прагнення медіадискурсу конкретизувати подію та інтегрувати її в структуру воєнного протистояння.

Структурно-семантичні моделі корелюють із різними дискурсивними режимами медіатекстів. У меморіальних і некрологічних повідомленнях домінують сакралізовані та жертвні номінації, які забезпечують етичне піднесення події загибелі та орієнтують адресата на солідаризацію з колективним досвідом втрат. У новинному інформуванні про перебіг бойових дій активізуються моделі з каузативним або локативним компонентом, що наголошують на причинно-просторовій зумовленості смерті та фіксують її в координатах фронтової реальності.

Матеріал дослідження показує необхідність чіткого розмежування власне фразеологічних одиниць і суміжних явищ воєнної комунікації. Для фразеологізмів визначальними залишаються відтворюваність, структурна стійкість і семантична цілісність, тоді як стандартизовані повідомлювальні формули зумовлені насамперед жанровими та інституційними вимогами. Таке розмежування забезпечує методологічну точність опису й унеможливорює змішування різних типів номінацій в одній класифікації.

Отже, воєнний медіадискурс є простором інтенсивної смислової модифікації фразеологічних моделей смерті, у межах якого вони набувають нових інтерпретаційних параметрів і фіксують зміну способів мовного осмислення граничних ситуацій. Український фразеологічний фонд демонструє високий адаптаційний потенціал, реагуючи на екстремальні соціальні виклики системною перебудовою семантичних акцентів.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у поглибленому вивченні динаміки фразеологічних трансформацій у воєнному дискурсі, зокрема в аналізі неофразеологізмів, що виникають у медіапросторі періоду російсько-української війни.

Список використаної літератури

1. Колоїз Ж. В. Вербальна експлікація концепту смерть в індивідуально-авторській картині світу Галини Пагутяк (на матеріалі роману «Слуга з Добромиля»). *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2023. Вип. 25. С. 36–55. DOI: <https://doi.org/10.31812/filstd.v24i.8141>

2. Омеляненко О. В. Фразеологізми зі словами компонентами на позначення реалій помирання й поховання людини. *Лінгвістичні дослідження : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2016. Вип. 41. С. 128–133.

3. Ужченко В. Д. Історико-лінгвістичний аспект формування української фразеології : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02. Луганськ, 1994. 453 с.

References

1. Koloiz, Zh. V. (2023). Verbalna eksplikatsiia kontseptu smert v indyvidualno-avtorskii kartyni svitu Halyny Pahutiak (na materialy romanu "Sluha z Dobromylyia") [Verbal explication of the concept of death in Halyna Pahutiak's individual authorial worldview (based on the novel "The Servant from Dobromyl")]. *Filolohichni studii: Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Philological Studies: Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University*, (25), 36–55. DOI: <https://doi.org/10.31812/filstd.v24i.8141> [in Ukrainian].

2. Omelianenko, O. V. (2016). Frazeolohizmy zi slovamy-komponentamy na poznachennia realii pomyrannia y pokhovannia liudyny [Phraseological units with component words denoting the realities of dying and burial]. *Linhvistychni doslidzhennia: Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody – Linguistic studies: a collection of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda*, (41), 128–133 [in Ukrainian].

3. Uzhchenko, V. D. (1994). Istoryko-linhvistychnyi aspekt formuvannia ukrainskoi frazeolohii [Historical and linguistic aspect of the formation of Ukrainian phraseology]. *Doctor's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].

Купіна І. О. Фразеологічна репрезентація граничності людського існування в сучасному українському воєнному медіадискурсі

У статті проаналізовано фразеологічні одиниці, що репрезентують категорію граничності людського існування в сучасному українському воєнному медіадискурсі. Дослідження зосереджено на трансформації традиційних фразеологічних моделей на позначення смерті під впливом соціально-політичних і воєнних реалій, що зумовлюють переосмислення опозиції «життя – смерть» у публічному мовленні. З'ясовано, що фразеологічні одиниці зі значенням припинення біологічного існування людини зазнають семантичної деривації та вторинної номінації, набуваючи додаткових оцінних, ідеологічних та прагматичних конотацій.

Аналіз матеріалу сучасних медіатекстів дає змогу простудіювати функціонування фразеологізмів, що реалізують різні дискурсивні стратегії, зокрема героїзацію втрат власної сторони, сакралізацію смерті, евфемізацію бойових втрат, а також дегуманізацію противника. Доведено, що сучасні фразеологічні номінації граничності існування людини формують нові фразеосемантичні сегменти, у яких домінують семи насильницької смерті, жертвовності та колективної пам'яті.

У роботі простежено трансформацію фразеологічного фонду української мови через актуалізацію метафоричних моделей переходу, зникнення та припинення існування, що слугують засобами інтерпретації травматичного досвіду війни. Такі одиниці не лише номінують факт смерті, а й формують національну мовну картину світу, у межах якої смерть постає як соціально значуща подія, пов'язана з ідентичністю, пам'яттю та спротивом. Розглянуто стилістичну варіативність відповідних одиниць, їхній функціонально-прагматичний потенціал і роль у формуванні суспільних уявлень про втрати в умовах війни, що зумовлює їх активне використання в медіапросторі.

Особливу увагу приділено взаємодії фразеологічних номінацій із контекстом воєнної комунікації, у межах якої смерть набуває статусу символічно маркованого соціального факту.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, категорія граничності, воєнний медіадискурс, смерть, вторинна номінація, оцінна лексика, фразеосемантичні сегменти, медіатекст, мовна картина світу.

Kupina I. O. Kupina I. O. Phraseological Representation of the Limits of Human Existence in Contemporary Ukrainian War Media Discourse

The article analyzes phraseological units that represent the category of the liminality of human existence in contemporary Ukrainian wartime media discourse. The study focuses on the transformation of traditional phraseological models denoting death under the influence of socio-political and wartime realities that lead to the reinterpretation of the life – death opposition in public communication. The research traces how phraseological units expressing the cessation of biological human existence undergo semantic derivation and secondary nomination while acquiring additional evaluative, ideological, and pragmatic connotations.

The analysis of contemporary media texts makes it possible to examine the functioning of phraseological units that realize various discursive strategies, including the heroization of one's own losses, the sacralization of military deaths, the euphemization of combat losses, and the dehumanization of the enemy. It is demonstrated that contemporary phraseological designations of the liminality of human existence form new phraseosemantic segments dominated by semantic features of violent death, sacrifice, and collective memory.

The paper outlines the transformation of the Ukrainian phraseological system through the activation of metaphorical models of transition, disappearance, and cessation of existence that serve as means of interpreting the traumatic experience of war. Such units not only denote the fact of death but also shape the national linguistic worldview in which death appears as a socially significant event associated with identity, memory, and resistance. The study considers the stylistic variability of these units, their functional and pragmatic potential, and their role in shaping public perceptions of losses in wartime, which accounts for their active use in media discourse.

Special attention is paid to the interaction of phraseological designations with the context of wartime communication, within which death acquires the status of a symbolically marked social fact.

Key words: phraseological units, liminality, wartime media discourse, death, semantic derivation, secondary nomination, evaluative vocabulary, phraseosemantic segments, media text, linguistic worldview.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 20.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026